

ΕΙΝΑΙ Η ΥΠΕΡΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΠΛΟΥΣΙΩΝ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ; (Νοέμβριος 2007)

Συγγραφέας: ΤΑΚΗΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

I

Η πολιτική οικολογία έχει δύο σκέλη. Ένα που αφορά στην πολιτική έκφραση και δράση στο υπάρχον πολιτικό-κοινωνικό-οικονομικό αλλά και περιβαλλοντικό πλαίσιο. Το δεύτερο, ίσως και σημαντικότερο, συνδέεται με διαστάσεις που ανάγονται στην αναζήτηση των αιτίων του οικολογικού προβλήματος και σε τελευταία ανάλυση στον προσδιορισμό της ιδεολογικής μήτρας της οικολογικής κρίσης . Και ως προς τα παραπάνω οι διαφωνίες και οι παραλλαγές τους δεν είναι ούτε λίγες ούτε ασήμαντες. Χονδρικά, συνθετικά και γενικά δύο αιτιακές κατηγορίες καταγράφονται: η μία αποδίδει στον άνθρωπο (γενικά) ή στους ανθρώπους και στη συμπεριφορά και στάση τους την οικολογική κατάσταση, ενώ η άλλη, ριζοσπαστική, στο (οικονομικό αλλά και πολιτικό) σύστημα (και τα αλληλοδρώντα και αλληλεξαρτώμενα υποσυστήματα), εντός του οποίου οι άνθρωποι παράγουν και καταναλώνουν. Το νέο βιβλίο^[1] του πιο γνωστού γάλλου δημοσιογράφου σε θέματα περιβάλλοντος *H. Kempf*, ο οποίος εργάζεται στην εφημερίδα *Monde* (αφού πέρασε από το *Courrier International* και την *Recerche*), πραγματεύεται τη δεύτερη έκφανση της πολιτικής οικολογίας και ειδικότερα την πρώτη αιτιακή κατηγορία, αυτή που οφείλεται στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα, σ' αυτή «των υπερκαταναλωτικών πλουσίων που καταστρέφουν τον πλανήτη».

II

Ο συγγραφέας, αφού περιγράψει και τεκμηριώσει την παγκόσμια οικο-οικονομική

κατάσταση-κρίση και αποδείξει ότι η οικολογική κρίση (ορθότερα οι αλληλοδρώσες και αλληλεξαρτώμενες οικολογικές κρίσεις), ιδίως η κλιματική αλλαγή, είναι και κοινωνική, ανασύρει ξεχασμένους και πρωτότυπους οικονομολόγους, όπως ο Th. Veblen (κατά τον P. Αρόν ισάξιος του Τοκβίλ) και τη «θεωρία της αργόσχολης τάξης» (Ελληνική έκδοση, Κάλβος, Αθήνα 1982). Ο Νορβηγικής καταγωγής οικονομολόγος του 19ου αιώνα που έζησε στην Αμερική, είχε βασισθεί σε εθνογραφικές πληροφορίες για πρακτικές των ινδιάνων της Αμερικής, όπως το «rotlash», το οποίο ο Mauss παρουσίασε αργότερα στο «Δοκίμιο πάνω στο Δώρο» (1923) (Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 1979) ως «γενικό σύστημα οικονομίας και δικαίου». Ο Kempf επικαιροποιεί τις θέσεις του Veblen στις σύγχρονες «κοινωνίες της αφθονίας και κατανάλωσης».

Η ακατάσχετη και άλογη κατανάλωση που προωθείται από την ολιγαρχία οδηγεί σε αδικία ένεκα της άνισης διανομής. Και φυσικά η παγκόσμια και διευθύνουσα κυρίαρχη ελίτ που είναι υπεύθυνη για την οικολογική κρίση εμποδίζει κάθε ριζική αλλαγή, έστω για να αποφευχθεί η χειροτέρευση της κατάστασης. Αυτό συμβαίνει άμεσα μέσω του ελέγχου της οικονομικής και πολιτικής εξουσίας και έμμεσα, μέσω της Βεμπλενιακής «εγγενούς μιμητικής της κατανάλωσης», μοντέλο που σπρώχνει προς τα επάνω την γενική κατανάλωση, και τους μη έχοντες να μιμούνται -να θέλουν δηλαδή, ένεκα ενός «στερητικού συνδρόμου» και ενός «ατομικού ονείρου» θα λέγαμε, να φθάσουν τους έχοντες. Έτσι, το επείγον πλέον είναι η μείωση της κατανάλωσης των πλουσίων, αφού η οικονομική επέκταση-μεγέθυνση (το μεγάλο ταμπού) δεν είναι λύση (ούτε την ανισότητα ούτε τη φτώχεια μειώνει, εκτός αν φθάσει, όπως η Κίνα, σε ποσοστά μη βιώσιμα, ενώ αντίθετα αυξάνει την οικολογική κρίση).

Όπως γράφει ο Kempf (σ. 89), η συνέχιση της υλικής επέκτασης είναι για την ολιγαρχία το μόνο μέσο για να γίνονται αποδεκτές οι κοινωνικές ανισότητες. Η μεγέθυνση δημιουργεί πράγματι επιπλέον φαινομενικό πλούτο που επιτρέπει τον εξωραϊσμό του συστήματος χωρίς την τροποποίηση της δομής του. Ο συγγραφέας δεν τάσσεται κατ' αρχήν υπέρ της Λατουσιανής («συντροφικής») αποανάπτυξης γενικά ή της «μηδενικής ανάπτυξης» (βλ. τη γνωστή έκθεση του MIT «τα όρια της ανάπτυξης» του 1972, την οποία υιοθέτησε και ο τότε Επίτροπος της ΕΟΚ και αντιπρόεδρος της Επιτροπής Σ. Μάνσχορντ, ο οποίος υποστήριζε μάλιστα την αρνητική ανάπτυξη^[2]), αλλά υπέρ μιας υλικής (στρατηγικής σε μια κοινωνία) αποανάπτυξης (σ. 90), υπό την έννοια μάλλον του μέσου (μείωση της παραγωγής)

παρά του στόχους (της αποανάπτυξης για την αποανάπτυξη). Και βέβαια δεν τίθεται τέτοιο θέμα για τους φτωχούς και πεινασμένους του νότου ή ενός μέρους του βορρά, οι οποίοι, παρότι είναι εμποτισμένοι από την ιδεολογία της ανάπτυξης, δεν ζουν σε μια «κοινωνία ανάπτυξης». Πρέπει το ένα δισεκατομμύριο της Β. Αμερικής, της Ευρώπης, της Ιαπωνίας (20% του παγκόσμιου πληθυσμού) να μειώσουν την υλική κατανάλωση (σ' αυτό περιλαμβάνονται οι μερικές χιλιάδες υπέρ πλούσιοι, η ολιγαρχία αλλά και η παγκόσμια μεσαία τάξη των 500.000.000 περίπου ανθρώπων).

Ο Kempf σωστά αναρωτιέται, τι νόημα έχει η μεγάλη παγκόσμια μεσαία τάξη των 500.000.000 ανθρώπων να περιορίσει τη σπατάλη υλικών αγαθών και ενέργειας ή ακόμη να αλλάξει ριζικά τον τρόπο (κατανάλωσης) ζωής (όπως πρεσβεύει το μεγαλύτερο μέρος του παγκόσμιου οικολογικού-περιβαλλοντικού κινήματος), ενώ η ολιγαρχία των χιλιάδων στην κορυφή της πυραμίδας θα εξακολουθεί να μετακινείται με 4x4 ή ιδιωτικά τζέτ, να καταναλώνει νερό για τις πισίνες και το γκαζόν των επαύλεών της. Η αποδοχή της προαναφερθείσας αλλαγής και η λύση θα γινόταν μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η υλική κατανάλωση και ενέργεια, και συνεπώς το διαθέσιμο εισόδημα της ολιγαρχίας, θα μειωθεί δραστικά. Ακολουθώντας πάλι τον Βέμπλεν, κατ' αυτό τον τρόπο, μειώνοντας την υλική κατανάλωση της «αργόσχολης τάξης», η οποία και θέτει τις προδιαγραφές και το γενικότερο μοντέλο ζωής, το γενικό επίπεδο κατανάλωσης θα μειωνόταν. Έτσι θα ξαναβρίσκαμε τους «χρήσιμους-ζωτικούς σκοπούς» της παραγωγής των αγαθών (ή την «οικονομία της επιβίωσης» κατά τον Ι. Ιλιτς) για την ικανοποίηση των απαραίτητων και συγκεκριμένων αναγκών της ύπαρξης.

Το αναγκαίο επίπεδο παραγωγής για τους «χρήσιμους σκοπούς» έχει ήδη επιτευχθεί. Το επιπλέον κατά τον Βέμπλεν («το περιττό» κατά τον Θορό) υποκινείται από την (μιμητική, όπως προαναφέρθηκε) επιθυμία της επίδειξης του πλούτου για τη διάκριση από τον διπλανό. Εξ ου και η υπερκατανάλωση και η γενικευμένη σπατάλη, η οποία, στην σημερινή επικαιρότητα, εκτός από το οικολογικό αποτύπωμα που αφήνει, μεταφράζεται σε αφαίρεση πόρων από τα δημόσια αγαθά, όπως το περιβάλλον^[3]. Εδώ θα πρέπει να πούμε ότι στο πλαίσιο των προτάσεων για αναστροφή αυτής της αντιοικολογικής λογικής προβάλλεται η θέσπιση (οικονομικών) μηχανισμών για εξοικονόμηση χρημάτων, μειώνοντας την κατανάλωση (συνεπώς και την παραγωγή) και, κατ' επέκταση, το οικολογικό αποτύπωμα. Με άλλα λόγια, στο πλαίσιο μιας αποανάπτυξης να δοθεί μια τιμή και στη μη κατανάλωση, ενώ μέχρι

σήμερα μόνο η κατανάλωση και η παραγωγή έχουν οικονομική αξία και αφήνουν οικονομικό και οικολογικό ίχνος.

Ο συγγραφέας, ορθά πάλι και με πολιτικό ρεαλισμό, αναρωτιέται αν οι υπέρπλοοιοι θα αφήνονταν σε μια τέτοια πολιτική. Διότι πράγματι εδώ το ζήτημα (της μείωσης της υλικής κατανάλωσης των υπερπλουσίων) αποκτά καθαρά και υπό στενή έννοια πολιτική διάσταση, δηλαδή υπό την έννοια ότι το παραπάνω μοντέλο μπορεί να πραγματοποιηθεί όχι μόνο στο ισχύον οικονομικό σύστημα (της διεθνοποιημένης σήμερα οικονομίας της αγοράς και του ανταγωνισμού) αλλά και στο ισχύον θεσμικο-πολιτικό αντίστοιχό του, δηλαδή την αντιπροσωπευτική-εκλογοκεντρική κοινοβουλευτική «δημοκρατία». Και τούτο, σύμφωνα με τον Kempf, τη στιγμή που η ολιγαρχία, ακόμη και αν αυτό το οικονομικο-θεσμικό σύστημα και αυτή τη δημοκρατία θα ήθελε σταδιακά, ιδίως μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΣΔ, να ξεφορτωθεί (και κάνει τα πάντα προς τούτο), προκειμένου να κρατήσει τα προνόμιά της. Κατά τη διατύπωση του συγγραφέα, «ο καπιταλισμός δεν έχει πλέον ανάγκη τη δημοκρατία» (σ. 111). Η θέση αυτή όμως ελέγχεται, διότι ακριβώς αυτό το πολιτικό-θεσμικό σύστημα, που «κατασκευάζει» και «υφαρπάζει» συναινέσεις και συγκαταθέσεις (και το οποίο λίγο-επιφανειακά τελικά διαφέρει από τον ολοκληρωτισμό) στηρίζει και προωθεί την καταναλωτική ολιγαρχία.

Και επειδή το οικολογικό ζήτημα είναι πρωτίστως θέμα (ουσιαστικής) δημοκρατίας, μόνο μια οικολογική δημοκρατία ισοκατανομής της οικολογικής εξουσίας με αυτοοργάνωση και αυτοδιαχείριση των διακυβευμάτων με αντίστοιχους πολιτικούς τοπικούς συλλογικούς θεσμούς θα μπορούσε να θέσει τις βάσεις «εκ των κάτω» αλλαγής του ρου της καταστροφής. Άλλωστε και ο Kempf επισημαίνει (σ. 114) ότι δεν μπορούμε να ελπίζουμε σε μείωση της υλικής κατανάλωσης σε μια δημοκρατική κοινωνία, αν αυτό δεν γίνει με ισοδίκαιο τρόπο. Με άλλα λόγια, η πίεση πρέπει να ασκείται στους πλούσιους. Η καταναγκαστική αποδοχή εκ μέρους αυτών θα οδηγήσει, σύμφωνα με το βεμπλενιακό πρότυπο, στην αποδοχή από τους υπόλοιπους κατοίκους.

Οι παραπάνω απόψεις επαναφέρουν στο προσκήνιο τις διάφορες θεωρίες των κατασκευασμένων-καταναλωτικών αναγκών (αν δηλαδή μπορούμε να ζούμε με λιγότερα αυτοκίνητα, κλιματιστικά, κ.λπ.) και την ατομική η/και συλλογική αντίδραση-αντίσταση των χρηστών σ' αυτές και ταυτόχρονα τη συνειδητοποίηση ότι η

παραγωγή πλούτου δεν οδηγεί σε ελευθερία (απελευθέρωση). Μήπως (αλλά πως;) θα έπρεπε γενικότερα να αλλάξουμε τρόπο ζωής. Εν ολίγοις, είναι επίκαιρη η αναζήτηση ενός νέου (ατομικού) ηθικού κώδικα στους κανόνες σχετικούς με τη φύση και μιας ατομικής (ηθικής) ευθύνης. Μπορούν όμως οι ατομικές επιλογές να αλλάξουν ριζικά το μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης και των «ύπουλων μορφών κυριαρχίας», όταν μάλιστα -όπως λέει ο Α. Γκόρζ- το μοντέλο αυτό έχει σχεδιασθεί και επιβληθεί ακριβώς για να επεκτείνει την κυριαρχία του κεφαλαίου πάνω στις ανάγκες, στις επιθυμίες και στις προτιμήσεις του καθενός, για να μας κάνει να αγοράζουμε, να καταναλώνουμε, να επιδιώκουμε αυτό που συμφέρει στον καπιταλισμό να παράγει[4];

III

Το ζήτημα τελικά που τίθεται και υπονοεί ο Kempf ανήκει στη μεγάλη εκείνη κατηγορία των αιτιών του οικολογικού προβλήματος που αναφέραμε στην αρχή και που θέτουν στο επίκεντρο των αναλύσεών τους τον άνθρωπο και την υπερκατανάλωση (εδώ βέβαια μιας ταξικής κατηγορίας ανθρώπων, των πλούσιων του βορρά) και ως λύση την (οικουμενική) ανθρωπότητα, η οποία, συνειδητοποιώντας τον κίνδυνο αφανισμού της (της «εποχής» της), έχει τη δυνατότητα (εγγενώς αλλά και με τη δυνατότητα της τεχνολογίας) να μεταβάλλει το ρου και να αλλάξει ποιότητα ζωής. Η παραπάνω θεώρηση και λύση προβάλλει ως ουτοπική όχι μόνο διότι εξοβελίζει τα βαθύτερα και συστημικά αίτια της κρίσης, η οποία συνδέεται πρωτίστως με το σημερινό σύστημα της οικονομίας της αγοράς-ανταγωνισμού και ανάπτυξης (στη διεθνοποιημένη σήμερα μορφή του) και κατ' ακολουθία παραγωγής και κατανάλωσης και των ποικίλων μορφών κυριαρχίας που το συνοδεύουν, αλλά και διότι στο σχήμα αυτό δεν περιγράφεται ο τρόπος και τα μέσα επιβολής της απόφασης για να αναστραφεί η καταστροφική πορεία. Αποτελούν, άραγε, όπως εύκολα υποστηρίζεται[5], το «σύστημα», στο οποίο χρειάζεται αντίσταση, «οι πλούσιοι, τα κυρίαρχα πρότυπα των ΜΜΕ και τα κυρίαρχα καταναλωτικά πρότυπα»; Αυτοί είναι οι σημερινοί αντίπαλοι μιας οικολογικής αριστεράς;

Σκέψεις με αφορμή το βιβλίου του *H. Kempf*, *Comment les riches détruisent la planète*, Seuil 2007. Δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα «Κυριακάτικη Αυγή», 11 Νοεμβρίου 2007, σ. 24.

[1] Το προηγούμενο πόνημά του είχε ως τίτλο «L' Economie à l' epreuve de l' écologie», Paris, Hatier, coll. «Profil», 1991.

[2] Βλ. το βιβλίο του: *Η κρίση. Συνομιλίες με την Janine Delaunay* (πρόλογος, Γεωργίου Ι. Μαύρου), Κέδρος, 1974.

[3] *Κ. Χατζημπίρος*, *Περιβάλλον ή βαρβαρότητα;* εφημ. «Ελευθεροτυπία», 3-4-2007.

[4] Βλ. τη συνέντευξή του, όπως αναπαράγεται στο «Δαίμων της οικολογίας», τ. 75, Οκτώβριος 2007, σ. 19 (από την ιστοσελίδα www.podilates.gr).

[5] *Γ. Σταθάκης*, *Ζήτω η «Καρναβαλική αριστερά» μας*, Η Κυριακάτικη Αυγή, 23 Σεπτεμβρίου 2007, σ. 32.